

Правове регулювання безробіття в Україні: сучасні виклики та перспективи*

Ламницька С. С.¹, Федько А. І.², Терлецька Я.С.³

Опубліковано	Секція	УДК
06.01.2026	Право	346

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18376646>

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний аналіз правового регулювання безробіття в Україні, який охоплює ключові аспекти юридичного статусу осіб, що перебувають без роботи, та механізми державної підтримки таких громадян. Зокрема, розглянуто положення Закону України «Про зайнятість населення» та відповідних нормативних актів, які визначають права, обов'язки й соціальні гарантії безробітних. Особлива увага приділена ролі Державної служби зайнятості, діяльності центрів праці, їх ефективності у сприянні працевлаштуванню, а також процедурі надання допомоги по безробіттю.

У межах дослідження проаналізовано, наскільки ефективно реалізується державна політика у сфері зайнятості та соціального захисту безробітних, зокрема молоді, яка є однією з найбільш уразливих категорій на ринку праці. Висвітлено питання взаємодії національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема Конвенціями Міжнародної організації праці та європейськими директивами, що регламентують соціальні права громадян. Підкреслено, що гармонізація українського законодавства з нормами ЄС є важливою умовою підвищення рівня захисту безробітних і стимулювання зайнятості серед молоді.

Також розглянуто низку судових справ, які ілюструють практичне застосування норм про захист прав безробітних, зокрема у питаннях незаконного звільнення, невиплати допомоги чи дискримінації при працевлаштуванні. Порівняльний аналіз з європейськими моделями ринку праці (зокрема Польщі, Німеччини та Чехії) показує, що ефективність системи підтримки безробітних залежить від поєднання соціальних виплат із активними програмами навчання, перекваліфікації та стимулювання роботодавців.

На основі отриманих результатів запропоновано напрями реформування українського законодавства у сфері зайнятості. Зокрема, йдеться про необхідність посилення гарантій для молодих спеціалістів, створення більш гнучких механізмів реєстрації безробітних, розширення електронних сервісів для пошуку роботи та запровадження системи моніторингу ефективності центрів зайнятості. Реформування у

* Науковий керівник: д.ю.н., професор Остапенко Л.О. Професор кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

¹Студентка 2-го курсу Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

² Студентка 2-го курсу Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

³ Студентка 2-го курсу Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

цьому напрямі сприятиме підвищенню соціальної стабільності, зменшенню рівня безробіття й формуванню сучасного, європейського підходу до реалізації права на працю в Україні.

Ключові слова: безробіття, зайнятість, центри зайнятості, соціальний захист, судова практика.

Legal regulation of unemployment in Ukraine: current challenges and prospects

Abstract. The article provides an in-depth analysis of the legal regulation of unemployment in Ukraine, covering the key aspects of the legal status of unemployed individuals and the mechanisms of state support for such citizens. In particular, it examines the provisions of the Law of Ukraine “On Employment of the Population” and related normative acts that define the rights, obligations, and social guarantees of the unemployed. Special attention is given to the role of the State Employment Service, the functioning of labor centers, their effectiveness in facilitating employment, and the procedure for granting unemployment benefits.

The study analyzes how effectively state policy in the field of employment and social protection of the unemployed is implemented, especially concerning youth, which remains one of the most vulnerable groups in the labor market. It highlights the interaction between national legislation and international standards, particularly the Conventions of the International Labour Organization and European Union directives regulating social rights. The article emphasizes that harmonizing Ukrainian legislation with EU norms is essential for improving the level of protection of the unemployed and promoting youth employment.

Several court cases are examined to illustrate the practical application of legal norms on the protection of unemployed persons’ rights, particularly in cases of unlawful dismissal, non-payment of benefits, or discrimination in hiring. A comparative analysis with European labor market models (notably those of Poland, Germany, and the Czech Republic) demonstrates that the effectiveness of unemployment support systems depends on combining social benefits with active programs for training, retraining, and employer incentives.

Based on the findings, the article proposes directions for reforming Ukrainian employment legislation. In particular, it stresses the need to strengthen guarantees for young professionals, introduce more flexible mechanisms for registering unemployed persons, expand electronic services for job searching, and implement a monitoring system to assess the performance of employment centers. Reform in this area would contribute to greater social stability, a reduction in unemployment rates, and the establishment of a modern, European approach to the realization of the right to work in Ukraine.

Keywords: Unemployment, employment, employment centers, social protection, judicial practice

Вступ

Право на працю є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих Конституцією України (ст. 43), яка проголошує, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Це право також закріплене в міжнародних актах, зокрема в Загальній декларації прав людини (ст. 23), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 6–7), а також у Конвенціях Міжнародної організації праці, зокрема №122 «Про політику в галузі зайнятості» [3].

У сучасних умовах проблема безробіття в Україні набуває не лише економічного, а й глибокого правового виміру. Вона охоплює питання реалізації конституційних гарантій, дотримання міжнародних зобов’язань, забезпечення соціальної справедливості та правової рівності. Безробіття впливає на доступ до соціального

захисту, професійного розвитку, гідного рівня життя, а також на загальну стабільність суспільства.

Правове регулювання зайнятості та безробіття є складовою системи трудового, соціального, адміністративного та міжнародного права. Воно включає: визначення правового статусу безробітного, гарантії державної підтримки, механізми сприяння працевлаштуванню, процедури реєстрації та отримання допомоги, правові засоби захисту від дискримінації та порушення трудових прав [1;2].

Результати

Теоретичні засади правового регулювання безробіття. Правове регулювання безробіття в Україні є складною міжгалузеву конструкцією, що охоплює норми трудового, соціального, адміністративного та міжнародного права. Його мета — забезпечити реалізацію конституційного права на працю, гарантувати соціальний захист осіб, які втратили роботу, та створити умови для їхнього повернення на ринок праці [1].

У Національному законодавстві безробітний розглядається не як пасивний об'єкт соціального захисту, а як активний суб'єкт правовідносин, здатний реалізовувати свої права, приймати участь у програмах зайнятості, перекваліфікації та професійного розвитку. Такий підхід відповідає сучасним європейським тенденціям, де акцент робиться на активній політиці зайнятості, а не лише на виплаті допомоги.

Закон України «Про зайнятість населення» визначає безробітного як особу працездатного віку, яка не має роботи, зареєстрована в центрі зайнятості та готова приступити до роботи. Цей статус надає особі низку прав, зокрема на отримання допомоги по безробіттю, участь у програмах перекваліфікації, професійної орієнтації, стажування, а також на правовий захист у випадку порушення її прав [4]. Кодекс законів про працю України (КЗпП України) доповнює ці положення нормами щодо припинення трудових відносин, гарантій при звільненні, права на перекваліфікацію, а також заборони дискримінації при прийомі на роботу [5]. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» деталізує механізми надання матеріальної підтримки, умови реєстрації, обов'язки центрів зайнятості та порядок оскарження рішень [6].

У міжнародному контексті ключовим документом є Конвенція МОП №122 «Про політику в галузі зайнятості», яка зобов'язує державу забезпечувати продуктивну, добровільно обрану зайнятість без дискримінації. Вона передбачає розробку національної політики зайнятості, спрямованої на повне, продуктивне та вільне працевлаштування, що відповідає здібностям і бажанням працівників [3]. Також важливими є Конвенції МОП №81 (інспекція праці) та №182 (заборона найгірших форм дитячої праці), які встановлюють стандарти моніторингу умов праці, захисту прав працівників та боротьби з дискримінацією. Їх ратифікація Україною сприяє гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами та підвищенню ефективності правового регулювання зайнятості.

Класифікація безробіття. У правовому контексті класифікація безробіття має важливе значення для формування державної політики, визначення правового статусу осіб та розробки механізмів підтримки. Вона дозволяє диференціювати підходи до різних категорій безробітних, враховуючи їхні потреби, ризики та можливості.

1. Формальне безробіття. Це особи, які офіційно зареєстровані в центрах зайнятості, але не мають роботи. Вони мають право на отримання допомоги по безробіттю, участь у програмах перекваліфікації, стажування, а також на правовий захист у випадку порушення їхніх прав. Формальний статус дозволяє державі вести облік безробітних, планувати політику зайнятості та оцінювати ефективність програм.

2. Приховане безробіття. Це працівники, які формально зайняті, але фактично не мають роботи або отримують мінімальну оплату без реального навантаження. Така ситуація часто виникає в умовах економічної кризи, реструктуризації підприємств або неформальної зайнятості. Приховане безробіття складно ідентифікувати, але воно має серйозні соціальні наслідки, зокрема втрату кваліфікації, демотивацію та соціальну ізоляцію.

3. Молодіжне безробіття. Молодіжне безробіття як окремий аспект. Дане явище є однією з найгостріших проблем сучасного ринку праці України. Молодь, як специфічна соціально-демографічна група, перебуває у вразливому становищі через низку об'єктивних та суб'єктивних чинників, що ускладнюють її інтеграцію в економічно активне середовище. Ця проблема має не лише економічний, а й глибокий правовий вимір, оскільки стосується реалізації конституційного права на працю, рівного доступу до професійної діяльності та соціального захисту [1].

Серед основних причин молодіжного безробіття слід виокремити: відсутність професійного досвіду, що знижує конкурентоспроможність молодих кандидатів на ринку праці. Обмежений доступ до якісної професійної освіти та стажування, особливо в регіонах з низьким рівнем економічного розвитку. Недостатню правову підтримку, зокрема низький рівень обізнаності молоді щодо своїх трудових прав, механізмів захисту та можливостей державної підтримки. Дискримінацію за віком, коли роботодавці надають перевагу досвідченим працівникам навіть на стартових позиціях, що суперечить принципам рівності, закріпленим у трудовому законодавстві та міжнародних актах.

Згідно з даними Державної служби зайнятості, рівень безробіття серед молоді віком 18–25 років стабільно перевищує середній показник по країні. Це свідчить про системну проблему, яка потребує правового втручання та комплексної державної політики.

Національне законодавство передбачає низку правових механізмів, спрямованих на підтримку молоді та зниження рівня безробіття серед молодих громадян. Одним із таких інструментів є встановлення квот на працевлаштування. На рівні державної політики та місцевих програм зайнятості передбачено можливість зобов'язання роботодавців приймати на роботу молодих спеціалістів, випускників закладів освіти, осіб без досвіду роботи, а також молодь з інвалідністю. Такі квоти можуть бути закріплені в колективних договорах або регіональних програмах розвитку зайнятості, що дозволяє забезпечити більш справедливий доступ молоді до ринку праці [4].

Ще одним важливим механізмом є податкові пільги для роботодавців. Законодавство України передбачає фінансові стимули для тих, хто працевлаштовує молодих працівників. Це може включати зменшення ставки єдиного соціального внеску, податкові знижки на витрати, пов'язані з навчанням і стажуванням, а також пріоритет у державних закупівлях та участі в грантових програмах. Такі заходи сприяють активнішому залученню молоді до трудової діяльності та стимулюють бізнес до соціально відповідального підходу.

Україна, як член Міжнародної організації праці, зобов'язана впроваджувати положення Конвенції МОП №122, яка передбачає забезпечення продуктивної, добровільно обраної зайнятості без дискримінації. Це означає, що держава повинна створювати рівні умови доступу до праці для всіх, незалежно від віку, статі чи соціального походження, і інтегрувати ці стандарти в національне законодавство та практику.

Окрему увагу слід приділити судовому захисту прав молоді. Судова практика в Україні визнає дискримінаційні умови працевлаштування як порушення трудових прав [6]. Молоді працівники мають право оскаржувати незаконні відмови у прийомі на роботу, порушення умов стажування, недотримання гарантій, передбачених

законодавством. Верховний Суд України неодноразово наголошував на необхідності обґрунтованого та недискримінаційного підходу до прийняття рішень щодо працевлаштування молоді, що формує позитивну практику захисту їхніх прав.

Однією з перспектив для подолання молодіжного безробіття є створення національної платформи мікростажувань — короткострокових, гнучких практик у державному та приватному секторах, які дозволяють молоді здобути реальний досвід роботи без формального працевлаштування. Така платформа може поєднувати освітні установи, роботодавців і місцеві органи влади, забезпечуючи молодим людям доступ до практичних навичок, рекомендацій та мережевих контактів. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності випускників на ринку праці, зменшенню розриву між освітою і вимогами роботодавців, а також активізації участі молоді в економічному житті країни.

Таким чином, молодіжне безробіття вимагає не лише соціально-економічних, а й правових рішень. Ефективне правове регулювання має базуватися на принципах рівності, доступності, підтримки та захисту, що відповідає як національним, так і міжнародним стандартам. Розробка спеціальних програм, удосконалення нормативної бази, активізація судового захисту та підвищення правової грамотності молоді є ключовими напрямками державної політики у сфері зайнятості. Законодавство України передбачає спеціальні заходи для підтримки молоді, зокрема через державні програми зайнятості, гранти на започаткування бізнесу, а також співпрацю з навчальними закладами для забезпечення переходу від освіти до праці.

Нормативно-правова база. Правове регулювання зайнятості в Україні базується на комплексі законодавчих актів, які визначають статус безробітного, гарантії державної підтримки, механізми сприяння працевлаштуванню, а також обов'язки органів державної служби зайнятості. Ці акти реалізують конституційне право громадян на працю та забезпечують соціальний захист у випадку втрати роботи.

Основу правового поля становлять: закон про зайнятість населення, який визначає поняття зайнятості, безробіття, порядок реєстрації, права та обов'язки безробітних і центрів зайнятості, кодекс законів про працю, що регулює трудові відносини, гарантує рівність прав, заборону дискримінації, умови укладення трудових договорів, закон про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, який встановлює механізми фінансування допомоги по безробіттю, діяльність Фонду соціального страхування та умови отримання виплат, міжнародні конвенції, зокрема Конвенція МОП №122, яка зобов'язує державу забезпечувати продуктивну, добровільно обрану зайнятість.

Роль центрів зайнятості. Центри зайнятості є ключовими інституціями реалізації державної політики у сфері праці. Вони здійснюють реєстрацію безробітних, надають консультації, організують перекваліфікацію, сприяють працевлаштуванню. Однак у практиці їхньої роботи виявляються такі проблеми: надмірна бюрократизація процедур, відсутність індивідуального підходу до потреб безробітних, низька ефективність програм професійного навчання та перекваліфікації. Для підвищення ефективності пропонуються такі заходи: цифровізація сервісів та автоматизація процесів, підвищення кваліфікації працівників центрів зайнятості та розширення співпраці з приватними агентствами зайнятості [2].

Висновки

Правове регулювання безробіття в Україні має ґрунтуватися на комплексному, орієнтованому на людину підході, що поєднує активну політику зайнятості, ефективний захист прав безробітних та інтеграцію міжнародних стандартів. У сучасних умовах це не лише питання соціального захисту, а й інструмент забезпечення сталого розвитку, соціальної згуртованості та економічної стабільності.

Для досягнення цієї мети необхідно реалізувати низку стратегічних кроків:

Розширення правового статусу безробітного — через уточнення гарантій, спрощення процедур реєстрації, забезпечення доступу до якісних послуг.

Реформування центрів зайнятості — шляхом цифровізації сервісів, підвищення кваліфікації працівників, впровадження індивідуального підходу та партнерства з приватними агентствами.

Створення спеціалізованих програм підтримки — для молоді, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, з урахуванням їхніх потреб і бар'єрів на ринку праці.

Посилення судового захисту — через забезпечення доступу до правосуддя, ефективного оскарження незаконних дій органів зайнятості, розвиток правозастосовної практики.

Підвищення правової грамотності населення — як засіб самозахисту, орієнтації в працевлаштуванні та використання державних гарантій.

Цифровізація послуг у сфері зайнятості — для забезпечення прозорості, доступності та оперативності взаємодії між громадянами і державними органами.

Гармонізація з європейськими нормами — через імплементацію положень міжнародних конвенцій, адаптацію законодавства до стандартів ЄС, розвиток інституційної спроможності.

Таким чином, сучасна модель правового регулювання безробіття має бути динамічною, інклюзивною та орієнтованою на результат — забезпечення гідної праці для кожного громадянина України.

Список використаних джерел

1. Іншин М. І. Трудове право України. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С.600.
2. Котюк В. О. Трудове право. Київ : Алерта, 2020. С.328.
3. Про політику в галузі зайнятості: Закон України від 23.02.2006 р. №179. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_048#Text (Дата звернення: 18.10.2025р.)
4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17%23Text> (Дата звернення: 18.10.2025 р.)
5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08%23Text> (Дата звернення: 20.10.2025 р.)
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III № 22. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14%23Text> (Дата звернення 21.10.2025 р.)